

ששנינו (בהגיגה יח:) 'הוחזק למעשר – אסור לתרומה', הלכך גזרו על מי שטבל בשביל תרומה ונטמא למת, שיצטרך טבילה כאילו הסיח דעתו מתרומה (עפ"י חזו"א עמ' 318).

(ע"ב) 'דבי רב תנא: שנה בשנה – יום אחד בשנה זו ויום אחד בשנה זו; לימד על הבכור שנאכל לשני ימים ולילה אחד'. ואם תאמר, גם אילו היה נאכל ליום ולילה בלבד, אתה מוצא שנה בשנה – ששחטו ביום האחרון של שנה זו, ונאכל גם בלילה הבא שהיא שנה אחרת [והלא למ"ד יום אחד בשנה חשוב שנה, אף מקצת יום אחד חשוב שנה (כדמוכח בר"ה י:). ודוחק לומר שכיון שהלילה הולך אחר היום בקדשים, נחשב גם הלילה שייך לשנה הקודמת. שפת אמת].

ויש לומר משום דקיימא לן (בר"ה י:): אין מונים שנה אלא מעת שנראה להרצאה, כלומר מבקרו של יום השמיני ללידתו שאז נראה לקרבן, אם כן לעולם נשלמת שנתו בבוקר ולא בערב, הלכך אי אתה מוצא 'שנה בשנה' אלא אם נאכל לשני ימים ולילה אחד (עפ"י רש"ש).

מבואר שההנחה הפשוטה היא שלהרצאה א"צ שבעה ימים מעת לעת אלא מבוקר יום השמיני. וכן מבואר בתוס' ערכין (יח: ד"ה שנתו) כפי שכתב הגרעק"א שם. וכ"ה בחזו"א פרה א,ו. אלא שהעיר שמסתימת הרמב"ם נראה ששמונת ימים נחשבים משעה לשעה. וע"ע בית זבול ח"א יט,ה.

דף כח

'עד שלא נראה להראותו לחכם, רשאי לקיימו שתים ושלש שנים, ומשנראה להראותו לחכם נולד לו מום בתוך שנתו, רשאי לקיימו כל שנים עשר חדש...' רבנו גרשום (כו:): פרש 'רשאי' – חייב; חייב להמתין עם הבכור שנה, ולא ישחטנו – שמא יבוא כהן. נולד בו מום לאחר שנתו – אינו חייב להמתין, ואם לא בא כהן עד שלשים יום, שוחטו ישראל ומולחו ותולהו עד שיבוא כהן. ואם הסריח – יקברנו.

(וכ"פ בכסף משנה (בכורות א,יא). ומצינו לשון 'רשאי' במשמעות זו, בערכין כח: ערש"י שם. וכן בתוס' בכמה מקומות (ע' במצוין ביוסף דעת קדושין לג:). וע"ע בחדושי הנצי"ב כאן ולהלן נג:).

ואולם התוס' כתבו שפירוש זה דחוק, ופרשו 'רשאי לקיימו' שאין צריך לחזור אחר חכם להוליכו למקום רחוק אלא רשאי לקיימו אצלו עד שיזדמן לו חכם.

עוד פרשו (בד"ה מפני) דלא כרש"י ורבנו גרשום, שזה שאמרו בסיפא 'אינו רשאי לקיימו אלא ל' יום' – מדובר שכבר נתנו לכהן, והוא אינו צריך עכשיו לבשר, נתנו לו חכמים זמן להשהותו שלשים יום. אבל אם לא נתנו לכהן – ימתין עם הבכור לעולם ולא ישחטנו עד שימצא כהן ליתן לו.

א. מהריט"א הוכיח מדבריהם שחייב אכילת בעל-מום תוך שנתו – מדרבנן, כי אם מדאורייתא, מדוע אינו חייב מפני הספק להוליכו לחכם ולברר שמא יתירנו לשחטו והלא מצווים לאכול תוך שנתו.

ויש מי שכתב לדחות: שמא רק בזמן הבית, שהיה אפשר לקיים המצוה בתם – אוי גם בעל מום מצוה לאכול מן התורה, אבל בזמן הזה שא"א לקיים הכתוב בתם, אף כבע"מ אינו מצוה מן התורה. [וצ"ב שהרי בעצם יש חיוב גם עתה להקריב אלא שאי אפשר, וביחוד למאי דקיי"ל מקריבים אעפ"י שאין בית].

ועוד, אין ברור שמתויבים במצות-עשה דאורייתא לילך למרחקים לקיימה, כדמשמע קצת בפסחים קיג: וסוכה מז. כן כתב ר"ד זינצהיים בספרו 'יד דוד'.

ובספר חיי אדם (סח,יט) נסתפק בדבר, האם חייב לילך למרחק כדי לקיים מצוה דאורייתא (וע"ע חדושים ובאורים ה,ד).

ויש לדקדק קצת שחייב, ממה שאמרו (בחולין קלט): 'כול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן'. ויש לדחות, אפשר דוקא שם משום שנאמר 'שלח תשלח' הוא כן – ע"ש בלשון הגמרא וברש"י. וע' בספר מקור חיים, פתיחה לסי' תלא בד"ה נראה. ונראה לכאורה מצד הסברה, שכל שאדם היה מחזר כדי לא להפסיד חומש מנכסיו – מחויב אף במצות עשה, שהרי זהו השיעור הפסד ממון שמחויב בו לקיימה. וצ"ע.

ב. האחרונים (ע' מהריט"א; טו"א ר"ה ז; שו"ת שיבת ציון כד. וכבר העירו שיעקר הדבר נמצא בירושלמי בר"ה) כתבו להוכיח מכך שהקלו להמתין שלשים יום משום השבת אבדה – ואילו היתה מצוה מהתורה בבעל-מום לאכול תוך שנה, כיצד הקלו לעבור על מצוותו? – [וכתב הרש"ש לדחות שגם לדעת הרמב"ם שמצוה מן התורה בבע"מ, מן התורה אין מונים לו אלא משעה שנפל בו המום, שאז הוא ראוי לאכילה, וכשם שבתם אין מונים לו אלא משעה שראוי להרצאה, בהיותו בן שמונה ימים. ולא הבנתי, הלא הוא ראוי לאכילה בעודו תם, ומדוע נמנה לו שנה משעה שנולד בו המום].

ובמנחת חינוך (יח, ז), כתב שעקרו חז"ל דין תורה בשב-ואל-תעשה, כמו שמצינו בכמה מקומות. ונראה שראיית השיבת-ציון אינה אלא לפירוש התוס', שנתנו לכהן רשות להמתין, אבל לפרש"י ור"ג (ואפשר שגם הרמב"ם מפרש כמותם. וצ"ע בפ"א מהל' בכורות), שהדין הוא על השהיית שחיטתו אצל הבעלים, הלא כיון שאין מצוי כעת כהן לאכול, בין כך לא תתקיים מצות 'שנה בשנה' ולכן תיקנו שימתין עם שחיטתו.

או אפשר שאעפ"י שהעלו דברי ר' אלעזר ב'תיובתא', מכל מקום עיקר דרשתו נשאר, 'שנה בשנה' – שלשים יום בשנה חשובים שנה, אך שלשים יום מעת שנולד המום ולא מסוף השנה [ואתי שפיר היטב הלשון 'שנה בשנה', שמשמע נכנסת שנה זו בשנה זו, כדלעיל – כי פעמים ששלשים יום אלו אוכלים ונכנסים בשנה הגדולה, כאשר נולד המום תוך שנתו]. ואם כן אין כאן קולא מדרבנן אלא כן הוא הדין מדאורייתא, להמתין שלשים יום מעת שנולד מום.

עוד על שיטות הראשונים אם בבע"מ מצוה מן התורה לאכול תוך שנה – לעיל כו:

'נולד לו מום בחמשה עשר יום בתוך שנתו – משלימין לו...'. פירוש, נולד לו המום סמוך לסוף שנתו ט"ו יום (פשוט).

רבי מאיר אומר: הואיל ונשחט שלא על פי מומחה אסור. לא אמר 'הואיל ונשחט' אלא 'הואיל ונשחט' – משמע גם אם אדם אחר שחט הבכור אסור. ומכאן הוכיח הרמב"ן (בהלכות בכורות) שאין זה קנס שקנס ר' מאיר, כי אז לא היה לאסור אלא למי שעבר, אלא גזרה היא. ונפקא מינה – להלכה, שהרי קיימא לן 'הלכה כר' מאיר בגזרות יו' (כתובות נז). ואולם דעת רש"י (בביצה כז. עפ"י הסוגיא שם) שקנס הוא ואם שחט אחר כסבור שהתירו חכם – מותר. וכן נקטו התוס' שקנס הוא ואינה גזרה, ולכן פסקו הלכה כרבי יהודה, שאין זה בכלל 'גזרותיו' של רבי מאיר.

(ואפשר שקנסו גם כשאחר שחט, אטו הוא עצמו, כשם שמצינו לר"מ שקנסו שוגג אטו מזיד בכמה מקומות. או אפשר שקנסו את בעליו שהרי שחטוהו עבורו, וכשם שקנסו במבטל איסור לכתחילה את המבטל ואת מי שנתבטל בשבילו. ואולם אין כן דעת רש"י כאמור).

וכן פסקו בעל השאלות ורבי שמואל הכהן בן חפני גאון. ואולם דעת הרמב"ם ובה"ג שהלכה כרבי מאיר אף בקנסותיו (ע' בפוסקים יו"ד שח. וע"ע ביפה עינים להלן לז).

[בספר יראים (שנב) מובא דבר חדש; כיון שקנס הוא שקנס ר"מ, הלכך אין בחוצה לארץ שאין דנים שם דיני קנסות אין לקנסו [ולפ"ז יצא לכאורה שהוא הדין לענין הטלת מום בבכור בזמן הזה בארץ ישראל – אין לקנסו בדיעבד]. ואולם הסברא מחודשת מאד, שהרי אין זה ענין לקנס ממון שבכל מקום אלא קנס חכמים הוא בענין איסור והתר. והגר"ח ברלין (בתשובה שנדפסה בספר 'ראש מנשה') דחה דין זה וכתב שלא יצאו הדברים מפי בעל היראים אלא תוספת היא מהמסדר את ספרו. והדבר טעון בירור רב ואכ"מ (מתוך שו"ת ציץ אליעזר ח"ח לא, ה)].

יש מי שכתב שמדברי הירושלמי משמע שאין טעמו של ר' מאיר משום קנס ולא משום גזרה, אלא מעיקר הדין הוא, שקודם ראיית מומחה לא בא הבכור לידי התר (יפה עינים). וע"ע בשפת אמת בע"ב דרך נוספת.

(ע"ב) 'מי שאינו מומחה וראה את הבכור ונשחט על פיו – הרי זה יקבר וישלם מביתו. לימא תנן סתמא כר' מאיר? – דלמא בדוקין שבעין ודברי הכל'. קצת קשה, מדוע לא פירש שמדובר שהמום אינו נראה כלל, כגון שנחתך האבר ולפיכך עליו לשלם?
 ואפשר לומר שאם כן אין חידוש במה שאמר 'הרי זה יקבר', והיה לו לומר רק 'ישלם מביתו' (שפת אמת). נקט כדבר פשוט שבאופן זה חייב לשלם. ולכאורה היה יכול לטעון הבא הוכחה שהיה כאן באמת מום קבוע, כי שמא לא היה זה מום שראוי לשחוט עליו, ולא הפסדתיך [ולא דמי לדוקין שבעין, שיש כעת ריעותא לפנינו שהרי מום לפניך, הגם שאפשר שנשתנה] – הא ליתא, שהרי הוא עצמו אמר בתחילה שהיה זה מום קבוע, והרי הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, ואינו נאמן עתה להכחיש דבריו הראשונים.
 אמנם אם בדרך לאחר שחיטה ומצאו שאכן לא היה זה מום קבוע – פטור מלשלם, כמו שהביאו ממהריט"א.

'גזירת מגדלי בהמה דקה'. בומן הוה – ע' במובא ביוסף דעת ב"ק עט-פ.

'דן את הדין... כגון שנשא ונתן ביד... וכל המומחה לב"ד פטור מלשלם'. ע' בכללי סוגית דיינים שטעו, בסנהדרין לג.

'כגון שנשא ונתן ביד'. הוא הדין במי שאינו מומחה ולא קיבלוהו שני הצדדים עליהם לדונם וכפה את הנתבע לשלם, אפילו לא נשא ונתן בידיים – חייב (עפ"י ש"ך כה סקמ"ה. וע"ע בשו"ת מבי"ט ח"א רז; חמרא וחיי סנהדרין לג).

'טימא את הטהור – דאגע בהו שרין. טיהר את הטמא – שעירבן עם פירותיו'. אף על פי שהמטמא טהרותיו של חברו בשוגג פטור, אם משום שהזק שאינו ניכר לא שמיה הזק [ורק במזיד חייבו חכמים כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרות חברו], או כדי שלא ימנע מלהודיע לחברו שטהרותיו טמאות (ע' גטין נג) – כאן חייב, אם משום שפשע בכך שטימא בידיים כדי להחזיק דבריו ולא היה לו לעשות כן. או לפי שקנסו את המורה כדי שידקדק בהוראתו יפה. וגם הטעם שמא ימנע מלהודיע אין שייך כאן שהדבר גלוי לאחרים. ועוד חכם בעל הוראה, גם אם לא יפטרוהו מלשלם לא ימנע בשל כך מלהודיע (עפ"י תוס' וש"ר בגטין נג. ב"ק ק. וסנהדרין לג).

'זתיפוק ליה דטעה בדבר משנה'. רש"י פרש שמשנה מפורשת היא בחולין 'ניטלה האם – כשרה'. ואף על פי שלא היתה המשנה כתובה עד רבי שהיה לאחר רבי טרפון, אך מסתמא היתה לרבי קבלה מדור דור ואותה המשנה שגורה בפיהם בעל פה עד שבא רבי וערכה בכתב (ש"ך כה סק"ט ב). וקצת קשה לפי זה היה לגמרא להביא משנה זו. ועל כן נראה כיון שנתברר אחר כך על ידי עדות תודוס הרופא שהיא כשרה, הרי זה כטעות בדבר משנה (עפ"י ש"ך שם; שפת אמת). ויש לומר כן אף בדעת רש"י, ומה שכתב 'דתנן באלו טרפות' – לאו דוקא אלא לרווחא דמלתא נקט כן (משיעורי הגריש"א). ונראה מזה שדיין הטועה בדבר מציאותי, אף כי בשעתו הדבר עלום, אם אחר כך הוכחה המציאות –

הרי זה טועה בדבר משנה וחוזר [כי עיקר גדר החילוק בין 'דבר משנה' ל'שיקול הדעת' הוא האם יש לדבר שני צדדים אפשריים, אם לאו. ואין הדבר תלוי אם הטעות מפורשת וגלויה או נסתרת]. ואין צריך לומר כשטעה בדבר גלוי ופשוט (ע' ע"ז נח: ובתוס', שטעות ביהוי מקומות חוזר ומשלם. וכן מתבאר מדברי הריב"ש בתשובה תצח. ובשו"ת חות יאיר (סוס"י מה) כתב שה"ה בטעות דימוי דבר לדבר והכל מודים שאינו דומה – הרי זה כטעות בדבר משנה).

'אמר לו רבי עקיבא: רבי טרפון, אתה מומחה לב"ד, וכל המומחה לב"ד פטור מלשלם'. דין זה שהמומחה לבית דין [וי"ג: לרבים] פטור, דוקא כשקיבלוהו עליהם בעלי הדין, אבל אם דן בכפיה – חייב (עפ"י הר"ף סנהדרין לג. לפי הסוגיא שם ה-ו).

יש מפרשים הטעם לפי שאינו אנוס בדבר כי לא היה לו לכופם, משא"כ כשקבלו עליהם נידון כאנוס גמור כיון שמומחה הוא (עפ"י ש"ך כה, טו אות ג. וע' אבנ"ז חו"מ ב). ולפי"ז יש אומרים שאם דן בשכר, ואפילו נוטל שכר בטלה בלבד – חייב לשלם גם אם הוא מומחה, וכדין טבח אומן בשכר שקילקל שחייב (עפ"י קצה"ח שם סק"ו ושער משפט).

ואולם הראשונים בארו הטעם שאין מומחה פטור אלא בקבלה, שכיון שיש רשות למומחה לדונם בלא קבלה, הרי כשקיבלוהו עליהם קיבלו על מנת לפטרו מתשלומים (עפ"י רמ"ה ומרדכי סנהדרין לג).

'הנוטל שכר להיות רואה את הבכורות, אין שוחטין על פיו אא"כ היה מומחה כאילא ביבנה'. רש"י מפרש שאין שוחטים על פיו מפני החשד, ולא התירו חכמים אלא למומחה כאילא שהיה חסיד ולא נחשד. ויש מפרשים הטעם שאין שוחטים על פיו, משום שעבר על האיסור ליטול שכר [ולאו דוקא משום החשד שמא מתיר שלא כדין], וכדיין הנוטל שכר שדיניו בטלים, וכן עד המעיד בשכר או מזה מי חטאת בשכר כדלקמן. ואילא ביבנה שהתירו לו חכמים ליטול שכר – 'לפי שהכל היו מביאין אליו בכוריהן כל היום, והיה צריך להיות בטל מכל מלאכה' (עפ"י רמב"ן ורא"ש. לדעה זו לא חילקו חכמים לענין 'חשד' בין אדם חשוב ותלמיד חכם לשאר כל אדם).

ולפי טעם זה, גם הנוטל שכר באופן שאין חשד שמא הוא תם – אין שוחטים על פיו, וכגון כשנוטל שכר נוסף על ראייה שניה של אותו בכור, כדלהלן בגמרא (עפ"י רמב"ן).

בשפת אמת העיר ע"ד הרמב"ן, שבגמרא משמע לכאורה הטעם שאין שוחטים על פיו, משום חשד שהתיר שלא כדין. ולפי"ז צדד, אם נטל שכר פעמיים – אעפ"י שעשה שלא כדין אפשר לשחוט על פיו, שהרי כאן החשש הוא הפוך, שמא תחילה אסר בחנם כדי לראותו שוב ובאמת היה מותר.

ונראה מדבריו שנקט שיש כאן חשש אמיתי שמא התיר שלא כדין, אך לכאורה נראה מלשון הגמרא שהטעם אינו אלא משום הסרת חשד בני אדם ולא שאנו חוששים באמת. ואם כן, כך לי אם יחשדוהו שמתיר שלא כדין או יחשדוהו שאוסר שלא כדין. ולפי"ז גם לפרש"י שאין שוחטים משום חשד אין נפקותא בסוג החשד.

בספר מים קדושים תמה לאידך גיסא; מדוע רש"י לא פרש כהרא"ש, כפי הנראה בפשטות מהמשך הדינים, שמשום שנטל שכר פסלוהו, כדיין וכעד שנוטלים שכר.

ונראה שיש לדקדק בלשון 'אין שוחטין' ולא אמרו 'דבריו בטלים' ככדיין ועד – משמע שאם מורה לחומרא הרי זו הוראה, ושואי חתיכא דאיסורא. ואולי מפני דקדוק זה היה משמע לרש"י שדין זה אין יסודו כדינים דלקמן, שלא פסלוהו לענין מומים מכל וכל [אולי משום שהוראה זו אינה אלא גילוי מלתא בעלמא], אלא שמפני החשד תקנו שלא לשחוט על פיו.

הב"ח (יו"ד שיב) פרש 'מומחה כאילא ביבנה' – שאין מומחה כמותו במקומו, הלכך מותר לשחוט על פיו אפילו יש חכם אחר שאינו נוטל שכר, שהרי אינו חכם כמוהו, אבל אם יש אחר כמותו שאינו נוטל